

ŠOLSKI CENTER VELENJE, GIMNAZIJA VELENJE
MLADI RAZISKOVALCI ZA RAZVOJ ŠALEŠKE DOLINE

RAZISKOVALNA NALOGA:

**ZVIŠEVANJE ORGANSKE SESTAVE KAPITALA - VPLIV AKUMULACIJE
KAPITALA NA ZAPOSLENOST DELOVNE SILE**

Tematsko področje: EKONOMIJA

Avtor:

Bruno Šonc, 2. letnik

Mentor:

mag. Ivan JOVAN

Somentor:

Ivan BLAZINŠEK, univ. dipl. psiholog

Velenje, 2021

Raziskovalna naloga je bila opravljena na Gimnaziji Velenje, ŠCV.

Mentor: mag. Ivan Jovan

Somentor: Ivan Blazinšek, univ. dipl. psiholog

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

- D RN
- KG Delovni čas / skrajševanje delovnega časa / akumulacija kapitala / razširjena reprodukcija / sodobna industrijska družba
- AV ŠONC Bruno
- LI 2021
- IN ZVIŠEVANJE ORGANSKE SESTAVE KAPITALA - VPLIV AKUMULACIJE KAPITALA NA ZAPOSLENOST DELOVNE SILE
- TD RAZISKOVALNA NALOGA
- OP V, 20 str., 2 tab., 12 vir.
- IJ sl
- JI sl/en
- AI Trend skrajševanja delovnega časa je danes splošno prisoten pojav, razširjen v večini razvitih držav. Spremembe so se dotaknile tako industrijske proizvodnje kot tudi sektorja storitvenih dejavnosti. Skrajševanje delovnega časa (skrajševanje delovnega tedna) je večini ljudi poznano predvsem po ugodnostih, ki jih delavci občutijo zaradi manjše delovne obremenitve. V splošnem je skrajševanje delovnega časa priljubljen, po mnenju nekaterih strokovnjakov tudi uspešen trend, po drugi strani pa se je mnogokateri poskus uvajanja skrajšanega delovnega časa končal z inflacijo in povečanim obsegom nadurnega dela. Temeljni pogoj, ki nasploh omogoča potek skrajševanja delovnega časa je višja družbena produktivnost. Faktorje družbene produktivnosti dela sem v teoretičnem delu obravnaval skupaj s procesi razširjene reprodukcije, ki v razmerah nagle avtomatizacije in robotizacije produkcijskih procesov, nadalje ustvarja vse večjo akumulacijo kapitala. Namen raziskovalnega dela je bil v prvi vrsti ugotoviti kaj skrajševanje delovnega časa na makroekonomski ravni pomeni za nadaljnje reprodukcijske procese, regulacijo poteka akumulacije, brezposelnost, višino plač. Na prvi pogled se zdi, da je skrajševanje delovnega časa poleg nekaterih neposrednih ugodnosti za delavce, ki jih prinaša tudi sredstvo aktivne politike zaposlovanja. Temu seveda ni tako. Nova delovna mesta z absolutnim povečanjem povpraševanja po delovni sili ustvarja akumulacija kapitala. Prišel sem do zaključka, da trend skrajševanja delovnega časa v nobenem pogledu ne regulira poteka akumulacije, ki skozi razširjeno družbeno reprodukcijo nadalje prispeva k vse višji družbeni produktivnosti dela.

KEY WORDS DOCUMENTATION

ND RN

CX Working time / part-time work / capital accumulation / extended reproduction /
modern industrial society

AV ŠONC Bruno

PY 2021

TI INCREASING THE ORGANIC COMPOSITION OF CAPITAL - THE INFLUENCE
OF CAPITAL ACCUMULATION ON LABOR EMPLOYMENT

DT RESEARCH WORK

NO V, 20 p., 2 tab., 12 ref.

LA sl

AL sl/en

AB The trend of reducing working hours is a widespread phenomenon today, widespread in most developed countries. The changes affected both industrial production and the service sector. Shortening working hours (shortening the working week) is known to most people mainly for the benefits that workers feel due to the lower workload. In general, part-time work is a popular trend, according to some experts, but on the other hand, many attempts to introduce part-time work have ended in inflation and increased overtime. The basic condition that generally enables the course of reducing working hours is higher social productivity. In the theoretical part, I discussed the factors of social labor productivity together with the processes of extended reproduction, which in the conditions of rapid automation and robotization of production processes, further creates an increasing accumulation of capital. The purpose of the research work was primarily to determine what the reduction of working hours at the macroeconomic level means for further reproduction processes, regulation of the accumulation process, unemployment, wage levels. At first glance, the reduction in working time seems to be in addition to some direct benefits for workers, which also bring a means of active employment policy. This, of course, is not the case. The accumulation of capital creates new jobs with an absolute increase in labor demand. I have come to the conclusion that the trend of shortening working hours does not in any way regulate the course of accumulation, which through expanded social reproduction further contributes to the ever-increasing social productivity.

KAZALO VSEBINE

1	UVOD	1
2	PREGLED OBJAV	2
3	METODOLOŠKI OKVIR	3
4	FAKTORJI DRUŽBENE PRODUKTIVNOSTI DELA	4
4.1	FAKTORJI DRUŽBENE PRODUKTIVNOSTI DELA	5
4.2	PROBLEM ENOSTAVNEGA IN KVALIFICIRANEGA DELA	5
5	AKUMULACIJA KAPITALA	6
5.1	REPRODUKCIJA	7
5.1.1	<i>Razširjena reprodukcija</i>	7
5.1.2	<i>Enostavna reprodukcija</i>	7
5.1.3	<i>Zožena reprodukcija</i>	8
5.2	ZAKONITO ZVIŠEVANJE ORGANSKE SESTAVE KAPITALA	8
5.2.1	<i>Umetna inteligenca in sodobna tehnologija</i>	11
5.3	STRUKTURNA NEZAPOSLENOST	11
6	DELOVNI ČAS IN NJEGOV POMEN	13
6.1	DELOVNI ČAS	13
7	SKRAJŠEVANJE DELOVNEGA ČASA	15
7.1	VIŠJA PRODUKTIVNOST IN SKRAJŠEVANJE DELOVNEGA ČASA	15
8	SKLEP	17
9	POVZETEK	18
10	ZAHVALA	19
11	VIRI IN LITERATURA	20

KAZALO TABEL

Tabela 1: Povprečni delovni teden v industrijski proizvodnji, 1995-2005 (v urah).	15
Tabela 2: Povprečni delovni teden v storitvenih dejavnostih, 1995-2005 (v urah).	16

1 UVOD

V razvitih državah smo v zadnjih desetletjih pogosto priča skrajševanju delovnega časa. Tovrstne spremembe so se dotaknile tako industrijske proizvodnje kot tudi sektorja storitvenih dejavnosti. Skrajševanje delovnega časa (skrajševanje delovnega tedna) je večini ljudi poznano predvsem po ugodnostih, ki jih delavci občutijo zaradi manjše delovne obremenitve. V splošnem je skrajševanje delovnega časa priljubljen, po mnenju nekaterih strokovnjakov tudi uspešen trend, po drugi strani pa se je mnogokateri poskus uvajanja skrajšanega delovnega časa končal z inflacijo in povečanim obsegom nadurnega dela. Temeljni pogoj, ki nasploh omogoča potek skrajševanja delovnega časa je višja družbena produktivnost. Faktorje družbene produktivnosti dela sem v teoretičnem delu obravnaval skupaj s procesi razširjene reprodukcije, ki v razmerah nagle avtomatizacije in robotizacije produkcijskih procesov, nadalje ustvarja vse večjo akumulacijo kapitala. Namen raziskovalnega dela je bil v prvi vrsti ugotoviti kaj skrajševanje delovnega časa na makroekonomski ravni pomeni za nadaljnje reprodukcijske procese, regulacijo poteka akumulacije, brezposelnost, višino plač.

2 PREGLED OBJAV

Merhar, V. 1988. Osnove politične ekonomije. Priročnik. Državna založba Slovenije, Ljubljana

Marx, K. 1961. Kapital I. Zvezek. Cankarjeva založba, Ljubljana

Pestotnik, B. 2007. Delovni čas v razvitih državah: je na vidiku sprememba trenda? Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani. Ekonomska fakulteta, Ljubljana.

3 METODOLOŠKI OKVIR

V poglavju Metodološki okvir sta navedeni in opisani temeljni metodi dela v raziskovalni nalogi. Obravnavani metodi sem v procesu raziskovalnega dela uporabljal v sosledju ter z njuno postopno vpeljavo gradil strukturo raziskovalne naloge.

Metodi dela v raziskovalni nalogi sta bili:

- metoda abstrakcije
- analitična metoda

Poleg zgodovinsko dialektične metode proučevanja družbenoekonomskih procesov, pojavov in pojmov uporablja politična ekonomija še metodo abstrakcije, ki je – zaradi omejenosti uporabe eksperimenta kot poglobitne metode naravoslovnih znanosti – poglobitna metoda družboslovnega in s tem tudi ekonomskega proučevanja (Merhar, 1988). Z vpeljavo metode abstrakcije sem pri razlagi procesov in pojmov odmisлил nebistvene lastnosti ali dejavnike, da bi tako ohranil bistvene.

S pomočjo analitične metode sem v razpravi odgovoril na raziskovalna vprašanja, ki sem jih postavil; obravnavane pojave, procese in pojme je bilo potrebno povzeti, analizirati ter jih nato analitično ovrednotiti in primerjati. Z uporabo omenjene metode sem na osnovi diskusije formiral končne sklepe raziskovanja.

4 FAKTORJI DRUŽBENE PRODUKTIVNOSTI DELA

Vrednost je po Marxu družbeni odnos, v katerem producenti, ki si med seboj zamenjujejo produkte svojega dela, drug drugemu priznavajo, da so za produkcijo svojih produktov potrebovali toliko in toliko družbeno potrebnega abstraktnega dela, ki je ob povprečnih pogojih produkcije potrebno za produkcijo kakega blaga (Merhar, 1988). Do definicije vrednosti se je Marx dokopal posredno z analizo najbolj množičnega pojava v kapitalizmu – blaga.

Blago je produkt človekovega dela, ki je namenjen menjavi. Pojavi se tedaj, ko so izpolnjeni nekateri pogoji, vendar šele na določeni stopnji razvoja produktivnih sil (Merhar, 1988). Pojaviti se morajo družbena delitve dela, presežni produkt in vsaj ena oblika lastnine. V razmerah družbene delitve dela – specializacije producentov, in ob presežkih, ki jih ta specializacija omogoča, ter ob lastnini produktov postane neobhodno, da po družbeni delitvi dela razčlenjeni producenti medsebojno zamenjujejo svoje produkte, ki tako postanejo blago. Blago je opredeljeno s produktom človeškega dela, ki je namenjen prodaji.

Pogoji za blagovno produkcijo so bili izpolnjeni šele na določeni razvojni ravni produktivnih sil – zato je treba šteti blago in z njim blagovno produkcijo kot zgodovinski pojav na določeni razvojni ravni gospodarjenja.

Blago se zatorej producira za menjavo, za trg. S tem se posredno zadovoljujejo potrebe, ki opredeljujejo dvojno naravo blaga (Merhar, 1988). Blago ima uporabno in menjalno vrednost. Z uporabno vrednostjo blaga lahko razumemo lastnost blaga, s katero blago zadovoljuje določeno človeško potrebo. Pomembno je, da mora imeti vsako blago, kadar ga tako poimenujemo, lastnost uporabne vrednosti (Merhar, 1988). Druga lastnost blaga – menjalna vrednost – opredeljuje količinsko razmerje, v katerem se med seboj zamenjujeta dve vrsti blaga. Marx v menjalni vrednosti spoznava pojavno obliko vrednosti, zato analizira bistvo količinskega razmerja, v katerem se dve vrsti blaga med seboj zamenjujeta. Če sta dve vrsti blaga med seboj primerljivi v nekem količinskem razmerju, v katerem se zamenjujeta, potem je treba z analizo ugotoviti merilo njune primerljivosti. To merilo je mogoče spoznati v delu, ker sta oba produkta predvsem rezultat človekovega dela. (Merhar, 1988). Dve različni vrsti blaga v menjalnem razmerju, v katerem se menjujeta – menjalni vrednosti, nista primerljivi po konkretnem, temveč samo po abstraktnem delu. Zaradi tega ima tudi delo dvojni značaj. Delo je konkretno, ko producent ustvarja uporabno vrednost blaga – po konkretnem delu produkti niso medsebojno primerljivi. Abstraktno delo opisuje abstrahirane konkretne oblike človeškega dela – v pojmu dela ohranimo le lastnosti trošenja fizičnih in umskih sposobnosti človekovega dela nasploh. To delo ustvarja vrednost, ki se pojavlja v menjalni vrednosti; kolikor je to delo tudi družbeno povprečno potrebno za izdelavo posamezne blagovne vrste. Vsako individualno delo ne ustvarja vrednosti – vrednost ustvarja samo tisto delo posameznega producenta, ki je delal s povprečno stopnjo intenzivnosti in s povprečno tehnološko opremljenostjo, kar se izraža v njegovi povprečni produktivnosti.

4.1 FAKTORJI DRUŽBENE PRODUKTIVNOSTI DELA

Vsebina oziroma substanca vrednosti je zatorej abstraktno delo, ki je bilo ob družbeno povprečnih pogojih produkcije potrebno za izdelavo določenega blaga. V današnjem času vrednost blaga opredeljujejo tudi nekateri sodobni elementi (naložbe, intelektualna lastnina, tržne sile, povpraševanje, ugled proizvajalca). Velikost vrednosti je odvisna od količine porabljenega (družbeno povprečno potrebnega) abstraktnega dela, ki je obratno sorazmerna z družbeno produktivnostjo dela; čim večja je družbena produktivnost, tem več produktov je mogoče izdelati v enoti časa in tem manj družbeno potrebnega dela vsebuje posamezni produkt – tem manjša je vrednost posameznega produkta. Po Marxu družbeno produktivnost dela opredeljujejo naslednji dejavniki:

- človek s svojo strokovno usposobljenostjo in produkcijsko izkušnostjo;
- raven znanosti in tehnike ter možnost njune praktične uporabnosti;
- opremljenost produkcijskih procesov z učinkovitimi produkcijskimi sredstvi;
- organizacija in kombinacija ter sinhronizacija družbenih produkcijskih procesov, ki jih zahtevata tehnična in družbena delitev dela;
- naravni pogoji.

4.2 PROBLEM ENOSTAVNEGA IN KVALIFICIRANEGA DELA

V zvezi z vrednostjo opozarja Marx na vprašanje enostavnega in sestavljenega (kvalificiranega) dela. Reši ga tako, da enota sestavljenega dela pomeni več enot enostavnega dela. V tem smislu je treba sestavljeno delo imeti za multiplicirano enostavno delo, ki si ga blagovni producenti medsebojno priznavajo na trgu (Merhar, 1988). Pojavna oblika vrednosti se je v zgodovini z razvojem blagovne produkcije razvijala od slučajne ali enostavne preko razvite oblike splošnega ekvivalenta do najvišje – denarne oblike vrednosti. S pojavom denarne oblike vrednosti se je iz blagovnega sveta izločilo posebno blago, v katerem ves blagovni svet izraža svojo vrednost – denar je tako blago, ki opravlja funkcijo splošnega ekvivalenta (vrednost vseh vrst blaga se izraža v denarnem blagu).

5 AKUMULACIJA KAPITALA

Z uporabo strojne tehnologije v kapitalističnem produkcijskem procesu in s tem z večjo množino predmetov dela, ki jih je mogoče obdelovati strojno, se spreminja struktura založenega kapitala. Hitreje se povečuje tako stalni (konstanti) kot spremenljivi (variabilni) kapital; zakonito se zvišuje organska sestava družbenega kapitala (razmerje med stalnim in spremenljivim kapitalom)¹. V omenjenem razmerju je »sintetično izražena moč dela«. (Merhar, 1988). Organska sestava kapitala kot postavljeno razmerje med konstantnim in variabilnim kapitalom ($c : v$) pokaže, kakšen obseg predmetov dela in delovnih sredstev v procesu produkcije obdeluje delovna sila. Merharjeva razlaga organske sestave kapitala se v nekaterih pogledih nekoliko razlikuje od preostalih interpretacij Marxove analize kapitala; z organsko sestavo kapitala lahko tako razumemo tudi razmerje med »mrtvim« in »živim« delom: v izpeljanem merilu je definirano živo delo postavljeno nasproti »mrtvemu delu« konstantnega kapitala, ki lahko nadalje obstaja kot vrednost le, če vsrkava živo delo. Organska sestava družbenega kapitala je povezana z naraščajočo produktivno silo dela – spodbujajo jo procesi kapitalistične akumulacije kapitala. Sodobna kapitalistična uporaba stroja poraja tudi spremembe v strukturi vrednosti. Pogoji za uporabo strojne tehnologije, umetne inteligence, sodobnih naprav zmanjšujejo variabilni kapital v korist konstantnega kapitala, to je kapitala, ki svojo vrednost na nov produkt le prenaša (kadar delo poteka ob družbeno povprečnih pogojih produktivnosti). Gre za uporabne vrednosti s konkretnim delom, ki jih družba priznava. S tem se v strukturi založenega kapitala relativno zakonito zmanjšuje njegov spremenljivi del (Merhar, 1988). Zanj je značilno, da poleg reprodukcije lastne vrednosti delovne sile producira še presežno vrednost, kar posledično zmanjšuje novo ustvarjeno vrednost v novih produktih, ki se producirajo ob vse višji organski sestavi kapitala ter povečuje preneseno vrednost v strukturi vrednosti teh produktov. Stalni kapital kot opredmeteno minulo delo zato v opisanem procesu pridobiva pomen, zato ga je treba tudi vedno bolj upoštevati v procesih družbene reprodukcije.

Marxova preučevanja vloge konstantnega kapitala v procesih družbene reprodukcije so med drugim načela vprašanje, kako kapitalistični razvoj produktivnih sil dela vpliva na položaj producentov – delavcev. V odgovoru na to vprašanje Marx ugotavlja naslednje: povečana produktivna sila dela negativno vpliva na položaj delavstva; zaradi kapitalističnih metod pri razvijanju produktivnih sil dela:

- se uporabljata ženska in otroška delovna sila v produkcijskih procesih, ki razvrednotijo moško delovno silo: poveča se odvisnost eksistence delavca od delodajalca;
- podaljšuje se delovni dan: s preходом od individualnega delavca v kooperaciji na delnega delavca v manufakturi in z moralno amortizacijo strojev se poslabšuje odpornost delavcev, ki se v teh procesih spreminjajo v pritiklino kapitala;
- delavci se odtujujejo produktom svojega dela – zaradi enostranskih gibov postaja delo

¹ Z vidika ustvarjanja presežne vrednosti delimo kapital na konstanti (stalni) in variabilni (spremenljivi) kapital. Konstanti kapital sestoji iz denarnih sredstev, ki jih podjetnik nalaga v predmete dela in delovna sredstva. Drugi del kapitala je potrebno uporabiti za nakup delovne sile. Ta del kapitala Marx imenuje variabilni kapital.

pusto in težko, hkrati pa se povečuje mehanska intenzivnost dela;

- nezgode pri delu postajajo vse pogostejše (invalidnost delavcev);
- povečuje se brezposelnost, ker stroji izpodrivajo delovno silo iz delovnih procesov.

Opisani vidiki vplivanja kapitalističnega napredovanja produktivne sile dela na položaj delavskega razreda so značilni predvsem za (zgodnji) liberalni kapitalizem.

5.1 REPRODUKCIJA

Profitno orientirana produkcija, ki poteka ob vsem tudi v razmerah, ki skorajda ustrezajo pojmovanju popolne konkurence, spodbuja podjetnike k temu, da neprestano spreminjajo del presežne vrednosti v kapital, se pravi, da akumulirajo ².

Z akumulacijo kapitala so podane osnove za razširjeno reprodukcijo za razliko od enostavne reprodukcije – vsa presežna vrednost se usmerja v neproduktivno potrošnjo; produkcija se ohranja v enakem obsegu kot poprej. Možna je seveda tudi zožena reprodukcija (zmanjšan obseg). Pri preučevanju produkcije kot reprodukcije je Marx oblikoval nekatere sklepe:

- Ves kapital, ki v kakšni družbi deluje, je akumulirano neplačano tuje delo – akumulirano presežno delo (presežna vrednost).
- Kapitalisti ne kreditirajo delavcev, ampak delavci kapitaliste; slednji morajo pogoje svojega zaposlovanja ustvariti sami s produkcijo presežne vrednosti.
- Z obnavljanjem produkcije v kapitalizmu se z reprodukcijo obnavljajo tudi kapitalistični produkcijski odnosi.

Ti Marxovi sklepi veljajo za razmere enostavne reprodukcije. Pri bolj razširjeni produkciji, ki je utemeljena s spreminjanjem dela presežne vrednosti v dodatni kapital (z akumulacijo kapitala), se navedeni sklepi še bolj potrjujejo.

5.1.1 Razširjena reprodukcija

V razmerah konkurenčnega boja med proizvajalci je razširjena reprodukcija najbolj pogosta oblika družbene produkcije, ki se ponavlja (reprodukcije). Omenjena oblika reprodukcije je izključno profitno usmerjena, saj mora podjetje s ponovno produkcijo kapitala ustvariti več kot v stanju pred tem. V sedmem poglavju bomo razširjeno reprodukcijo obravnavali z vidika skrajševanja delovnega časa.

5.1.2 Enostavna reprodukcija

Enostavna reprodukcija je v prvi vrsti značilna za obrtno dejavnost ter v začetni fazi za nekatere manjše, nekonkurenčne proizvajalce. Bistvo tovrstne oblike reprodukcije je v tem, da se dobljena presežna vrednost usmeri v neproduktivno potrošnjo (končna poraba) – produkcija je

² Uporabo presežne vrednosti kot kapitala oziroma spreminjanje presežne vrednosti v kapital imenujemo akumulacija kapitala.

ohranjena v enakem obsegu kot predhodna.

5.1.3 Zožena reprodukcija

Zožena reprodukcija opredeljuje ponovno produkcijo (reprodukcijo) v kateri je obseg nove produkcije zmanjšan glede na predhodnega. Del sredstev za enostavno reprodukcijo je namenjen neproduktivni potrošnji. Zožena reprodukcija je značilna za podjetja, ki obratujejo na robu stečaja. Njihov cilj je tako ustvariti manjšo izgubo kot v stanju pred tem.

5.2 ZAKONITO ZVIŠEVANJE ORGANSKE SESTAVE KAPITALA

Klasični ekonomisti so ugotovili, da pomeni akumulacija kapitala, ki omogoča razširitev produkcije, hkrati pomnožitev delavskega razreda. Po Smithu naj bi se z akumulacijo kapitala, ki pomeni dodatno povpraševanje po delovni sili (Smith je spregledal konstanti kapital), sorazmerno zviševala tudi mezda – s tem bi se položaj delavcev postopno izboljševal (Smithov optimizem). Adam Smith je živel v 18. stoletju, na prehodu iz kapitalistične kooperacije v kapitalistično manufakturo. Zaradi tega še ni mogel vsestransko oceniti možnosti zaposlovanja, ki jih je razširila delitev dela v manufakturi z diskvalifikacijo kvalificiranih producentov. Smith je videl tako le dodatno povpraševanje po delovni sili, ki zvišuje mezde in s tem avtomatsko izboljšuje položaj delavcev.

Smithovega optimizma pa ne deli več David Ricardo, ki živi in deluje na prehodu iz 18. v 19. stoletje, ko je že bila uveljavljena manufaktura in ko so se v Angliji začeli procesi prve industrijske revolucije (Merhar, 1988). Omenjeni procesi so povsem na novo vplivali na položaj delavskega razreda; z razvojem kapitalistične produkcije se položaj proletariata ni izboljševal, temveč relativno poslabševal s progresivno akumulacijo kapitala. Zaradi različnih dejavnikov je poslabševanje položaja delavskega razreda skozi zgodovini zgolj relativno in ne absolutno – položaj delavskega razreda se ni vedno samo poslabševal. Ricardo skozi svoje delo opušča Smithov optimizem – nadomesti ga s pesimizmom, utemeljenim na padajočih donosih. Zakon o pojemajočih donosih opredeljuje pojav, ki ga je mogoče empirično potrditi. Z dodajanjem spremenljivega faktorja produkcije k fiksnim faktorjem najprej zabeležimo dvig produkcije, ki pa se na določeni stopnji (dodajanja spremenljivega kapitala) začne zmanjševati. Zaradi tega je dodatna zaposlitev variabilnega kapitala čedalje manj učinkovita – donos tega faktorja se zmanjšuje. V zakonitostih delitve Ricardo spoznava nevarnosti, ki bodo zaradi padanja profitnih mer demotivirale lastnike kapitala za akumulacijo kapitala. Po Davidu Ricardu je primarna populacija, sekundarna pa akumulacija kapitala. Posledica tega je absolutno odvečno prebivalstvo (Merhar, 1988). Thomas Robert Malthus je menil, da se prebivalstvo povečuje hitreje kot povprečna količina sredstev za njegovo preživetje; vzroki revščine so zato naravni in ne družbeni.

Opisane teorije klasičnih političnih ekonomistov o razvojnih perspektivah človeštva, ki jih je potrebno povezovati z akumulacijo kapitala, so bile predmet Marxove kritike. Marx je v tej kritiki zavrnil tako Smithov optimizem kot tudi Ricardov in Malthusov pesimizem glede razvojnih perspektiv družbe, ki so po klasičnih ekonomistih povezane z akumulacijo kapitala. Da bi Marx lahko formuliral kritiko klasičnih ekonomistov, je moral v začetku odpraviti zmote klasikov politične ekonomije. Opozoril je na teoretične napake, ki jih je storil Smith pri

enačenju vrednosti ($c + m + v$) z na novo ustvarjeno vrednostjo ($v + m$). Klasični ekonomisti so zaradi Smithovih napak posledično zanemarjali vlogo konstantnega kapitala. Tako so akumulacijo kapitala enačili s skladom za povpraševanje po produktivnih delavcih (z mezdnim fondom). Akumulacijo so obravnavali le kot povpraševanje po delovni sili. Z vključitvijo konstantnega kapitala v strukturo vrednosti pa je Marxu uspelo preseči Smithove dogme, ki so klasičnim ekonomistom preprečile, da bi dali teoretično trdne odgovore na sicer pravilno zastavljeno vprašanje: kako vpliva akumulacija kapitala na položaj delavskega razreda.

Marx je v teoriji akumulacije kapitala najprej raziskal faktorje, ki določajo njen obseg: velikost kapitala in njegova organska sestava, mera presežne vrednosti, ki je odvisna od družbene produktivnosti in s tem vrednosti delovne sile in dolžine delavnika kakor tudi od deleža presežne vrednosti, ki ga delodajalci namenijo za akumulacijo kapitala. Namenjeni delež je odvisen od ostrine konkurenčnega boja na trgu.

Navkljub poudarjeni nagnjenosti k akumulaciji v liberalnem kapitalizmu je Marx zelo jasno poudarjal namen – cilj tovrstnega početja kapitalistov. Lastniki kapitala akumulirajo kapital le pod pogojem, če pričakujejo oziroma realizirajo z akumulacijo kapitala tudi profite. Če se kapitalistični motiv akumulacije kapitala (profit) ne bo uresničil ali pa se bo uresničil v manjši meri, kot so pričakovali delodajalci, bo akumulacija upadala, kar bo ponovno odprlo možnosti za kapitalistično akumulacijo kapitala. Te odnose v kapitalistični akumulaciji kapitala je Marx ugotovil s proučitvijo akumulacije kapitala pri nespremenjeni in pri spremenjeni – naraščajoči organski sestavi kapitala.

Tako kot za klasične ekonomiste akumulacija tudi za Marxa pomeni pomnožitev delavstva, vendar je ta pomnožitev proporcionalna z akumulacijo kapitala, če v primeru akumulacije kapitala, ko ostaja organska sestava kapitala – razmerje med konstantnim in variabilnim kapitalom, nespremenjena. Ta predpostavka seveda ni več značilna za kapitalistično družbenoekonomsko formacijo; zgodovinska vloga in naloga kapitalizma je, da najprej razvije produktivne sile dela. Za kapitalizem je značilno, da se z njegovim razvojem zakonito zvišuje organska sestava družbenega kapitala (Merhar, 1988). V skladu s to po Marxu opredeljeno nalogo, ki se uresničuje z metodami relativnega večanja presežne vrednosti – kapitalistične kooperacije, manufakture in kapitalistične uporabe stroja v tovarni, se zakonito zvišuje organska sestava kapitala oziroma (progresivno) nadomešča delovna sila z napravami za produkcijo. Zaradi opisane – z razvojem kapitalizma poudarjene zakonitosti – se povpraševanje po delovni sili in z njim povezano zaposlovanje njenih ponudnikov ne povečuje proporcionalno, tj. vzporedno, s kapitalistično akumulacijo kapitala. Z zakonitim zviševanjem organske sestave kapitala se relativno zmanjšuje povpraševanje po delovni sili, čeprav se zaradi še hitrejšega povečevanja akumulacije kapitala, ki ga je potrebno povezovati s kapitalistično nagnjenosti po profitu in s tem po akumuliranju, absolutno povečuje povpraševanje po delovni sili.

Povpraševanja po delovni sili tedaj ne določa obseg celotnega kapitala, temveč samo njegov spremenljivi del; ta del zaradi zakonitega zviševanja organske sestave kapitala pada in ne narašča. Z zmanjševanjem spremenljivega kapitala v strukturi kapitala, ki ga potrebno povezati z zakonitim zviševanjem organske sestave (družbenega) kapitala, povpraševanje po delovni sili zatorej relativno upada – s tem se zožuje zaposlitvene možnosti. Z naraščanjem kapitala

raste tudi njegov spremenljivi (variabilni) del, toda v čedalje manjšem obsegu (Merhar, 1988). Zaradi tega morajo kapitali hitreje naraščati, da bi se tako ohranjala zaposlitev obstoječih, starih delavcev, in še hitreje zato, da bi omogočili razširjeno zaposlovanje nove delovne sile.

Do pričujočih ugotovitev se je Marx dokopal izključno na osnovi vpeljave konstantnega kapitala v analizo kapitalističnih odnosov. S tem je dopolnil klasične politične ekonomiste, ki so neupravičeno zanemarjali konstanti kapital in si s tem zaprli pot, da bi dali odgovore na pravilno formirana vprašanja.

Marxov odgovor je zato potrebno povezati z zakonitim zviševanjem organske sestave celotnega kapitala v kapitalizmu – z zakonitim naraščanjem organske sestave kapitala. Posledično je potreben vse večji kapital, da bi se tako zaposlila že zaposlena delovna sila, ki ji zaradi obnavljanja kapitala pri čedalje višji organski sestavi kapitala grozi odpuščanje. Še večja količina kapitala pa je potrebna, da bi se lahko zaposlila dodatna delovna sila.

Omenjene odnose lahko povežemo s kapitalističnim profitnim motivom akumulacije kapitala; meje kapitalistično profitno motivirane akumulacije kapitala so dane s kapitalom – s profitno motivacijo kapitalistične akumulacije. Iz tega sledi, da bo razmeram, ki so za delavski razred najugodnejše – razmere visokega povpraševanja po delovni sili –, sledilo obdobje omejevanja akumulacije. Takrat se bo ponudba delovne sile ponovno povečala nad povpraševanjem. Sledil bo nasproti udar, ki bo sprožil nove možnosti kapitalistični, profitno naravnani akumulaciji kapitala. Zaradi opisanega razmerja med kapitalistično akumulacijo kapitala in razpoložljivo delovno silo – ki je za kapitalizem neizogibno, je Marx definiral splošni zakon kapitalistične akumulacije. V njem je zapisal: Z velikostjo že delujočega družbenega kapitala in s stopnjo njegove rasti, z večanjem obsega produkcije in množine zaposlenih delavcev, z razvojem produktivne sile njihovega dela, s širšim in polnejšim tokom vseh virov bogastva se širi tudi obseg, v katerem kapital delavce bolj priteguje in jih istočasno bolj odbija, se večja hitrost spreminjanja organske sestave kapitala in njegove tehnične oblike in se širi krog produkcijskih področij, ki jih zajema ta proces zdaj sočasno, zdaj izmenoma. Delavsko prebivalstvo torej samo ustvarja akumulacijo kapitala in z njo v čedalje večjem obsegu sredstva, ki povzročajo, da postane to delavsko prebivalstvo relativno preštevilno (Marx, 1961).

Marxova napoved, da bo zaradi vse višje organske sestave kapitala novoustvarjena vrednost produktov ($c + v + m$) postopno padala in s tem ustavila zagon kapitalističnega kolesja, se ni uresničila³. V zgodovinskem kontekstu 19. stoletja Marx še ni imel daljnosežnih možnosti za napoved resničnega razvoja kapitalizma. Kapitalistična produkcija se je navkljub zakonitemu naraščanju uspela prilagoditi in ohraniti sposobnost nadaljnje reprodukcije. Marx zaradi zgodovinske omejenosti ni mogel podati ustrezne napovedi kapitalističnega cikla.

Kljub temu ostaja Marxov splošni zakon kapitalistične akumulacije kapitala v nekaterih pogledih še vedno veljaven: Marx je v splošnem zakonu akumulacije pravilno ugotovil, da bo akumulacija kapitala potekala dalje skladno z razvojem produktivnih sil dela. Podjetja še naprej

³ Po Marxu je živo človekovo delo (variabilni kapitala) edino, ki poleg reprodukcije lastne vrednosti nadalje ustvarja presežno vrednost. Tako naj bi bila kapitalistična produkcija dokončno destimulirana, kapitalizem naj bi propadel.

akumulirajo del presežne vrednosti (vlaganja v razvoj, napredek, usposabljanje delovne sile, itd...). Procesi akumulacije zatorej potekajo dalje, skladno z rastjo že delujočega kapitala in širitvijo njegovega obsega.

5.2.1 Umetna inteligenca in sodobna tehnologija

Nenehno večanje hitrosti spreminjanja organske sestave kapitala in njegove tehnične oblike (Marxov splošni zakon kapitalistične akumulacije kapitala), postaja z bliskovitim razvojem produkcijskih sredstev, ki smo mu lahko priča zadnjih nekaj desetletij, vse bolj aktualna in razumljiva napoved.

Vlaganja v nakup in razvoj sodobnih delovnih sredstev, tj. sodobnih strojev, umetne inteligence, tehnologije, postopno povečujejo stalni del v strukturi založenega kapitala; spremenljivi del (kapitala) se zmanjšuje. Organska sestava postaja z razvojem sodobnih delovnih sredstev in predmetov dela vse višja. Zaposlitvene možnosti razlaščenih ponudnikov delovne sile se posledično zožujejo. Tako lahko govorimo o višku delovne sile, kar pravzaprav ponazarja sklep, da se povpraševanje po delovni sili relativno zmanjšuje in absolutno povečuje.

Marxov splošni zakon kapitalistične akumulacije kapitala pravilno prepoznava značaj nadaljnje akumulacije kapitala v stalnih razmerah naraščajoče organske sestave kapitala. Vse večja avtomatizacija produkcijskih procesov (organska sestava posledično narašča) je zatorej stalna spremljevalka kapitalistične akumulacije (razširjena reprodukcija), ki v skladu z vse višjo družbeno produktivnostjo nemoteno poteka dalje.

5.3 STRUKTURNA NEZAPOSLENOST

Proces akumulacije kapitala mora zakonito spremljati delež nezaposlenih ljudi. Ta s ponudbo delovne sile preprečuje, da bi z novo akumulacijo kapitala izzvano dodatno povpraševanje po delovni sili preraslo njeno ponudbo; v teh razmerah bi cena delovne sile narasla. S tem bi bila akumulacija kapitala v kapitalizmu, ki je motivirana izključno profitno, destimulirana. Uporabne vrednosti se v kapitalizmu producirajo zaradi profitov – posrednega zadovoljevanja potreb.

V kapitalistični družbi se torej s povečanjem kapitala – akumulacijo, obsegom in energijo njegove rasti sočasno povečuje bogastvo na enem polu, na drugem polu pa se povečuje delež strukturne brezposelnosti, ki spremlja delež zaposlenih in mora biti tem večji, čim večja sta obseg in energija rasti kapitala (kapitalističnega bogastva).

Marxov splošni zakon kapitalistične akumulacije tako opredeljuje razmerje med akumulacijo in populacijo. Ne gre za absolutno odvečno prebivalstvo (domneva klasičnih angleških ekonomistov), temveč za relativno odvečno prebivalstvo, ki ga je treba povezovati s kapitalistično profitno usmerjeno akumulacijo kapitala. V kapitalizmu je po Marxu akumulacija kapitala primarna, populacija pa sekundarna; zato lahko govorimo edino o relativni (in ne absolutni) odvečni populaciji, ki jo zahtevajo kapitalistični produkcijski odnosi izkoriščanja, zasnovani na temelju kapitalističnega zajemanja presežnega produkta.

Sestava rezervne industrijske armade je po Marxu opredeljena s:

- prikrito ali latentno brezposelnostjo,
- tekočo brezposelnostjo,
- stalno brezposelnostjo.

Prikrita brezposelnost obsega populacijo, vezano na naturalni agrarni sektor. Njen del je zaradi agrarne prenaseljenosti venomer pripravljen, da zapusti agrarni, naturalni sektor produkcije in se zaposli v kapitalističnem industrijskem sektorju. Tekočo brezposelnost je po Marxu potrebno povezati s stanjem kapitalističnega gospodarskega cikla. V gospodarskem razcvetu (prosperiteti) so člani te skupine nezaposlenosti zaposleni, zgubijo pa svojo zaposlitev brž, ko se sprevrže prosperiteta v gospodarsko krizo. V skupini stalno brezposelnih pa so delavci, ki zaradi pogojev akumulacije kapitala tudi v obdobju gospodarskega razcveta – prosperitete – ne dobijo zaposlitve.

Z razvojem kapitalizma se prav tako spreminjajo strukturni deleži posameznih oblik brezposelnosti (Merhar, 1988). Medtem ko je v začetni fazi kapitalističnega ekonomskega sistema prevladovala prikrita brezposelnost, sta prišli z razvojem kapitalizma do izraza obliki tekoče in stalne brezposelnosti.

Z analizo zgodovinske tendence kapitalistične akumulacije kapitala Marx zaključi svojo prvo knjigo kapitala. V tem za marksistično analizo družbenoekonomskega spreminjanja najpomembnejšem poglavju iz prve knjige kapitala napoveduje Marx zgodovinsko prehodni značaj kapitalizma.

S koncentracijo kapitala razume Marx povečevanje kapitala na račun presežne vrednosti, ki jo delodajalec oziroma kapitalist uporablja za akumulacijo kapitala. V procesu kapitalistične akumulacije se tako starim kapitalom dodaja nov, dodatni kapital, ki pelje v povečevanje kapitalov.

Z večanjem kapitalov se razširja produkcija posameznih kapitalov, sočasno pa se uveljavlja prednost množične produkcije. To je mogoče uresničevati le ob zakonitem naraščanju organske sestave vse bolj koncentriranih kapitalov. Zaradi tega se s koncentracijo kapitalov povečuje merilo produkcije, ki ob čedalje višji organski sestavi kapitalov zahteva vedno večje začetne vsote denarja (Merhar, 1988).

Samo tako bi ga bilo sploh mogoče pretvoriti v kapital – nakup elementov produkcijskega procesa: sredstev za produkcijo in predmetov dela ter delovne sile, ki jih je treba kupiti v določenem razmerju, kar je odvisno od vsakokratne tehnološke stopnje produkcije, ki jo opredeljuje vsakokratna organska sestava kapitala.

Hkrati s koncentracijo kapitala pa poteka tudi proces centralizacije kapitala. S centralizacijo kapitala po Merharju razumemo proces združevanja že obstoječih kapitalov pri čedalje manjšem številu delodajalcev. Centralizacija kapitala se uresničuje z raznovrstnimi oblikami (konkurenčni boj med kapitalisti, sistem denarne trgovine – bančništvo, sistem delniških družb, proračunski sistem). Progresivni procesi koncentracije in centralizacije v kapitalizmu poglobljajo družbeni značaj produkcije.

6 DELOVNI ČAS IN NJEGOV POMEN

6.1 DELOVNI ČAS

V Sloveniji definicijo delovnega časa ureja Zakon o delovnih razmerjih (ZDR, 141. člen; ZDR, 142. člen).

Po Zakonu o delovnih razmerjih je delovni čas je efektivni delovni čas in čas odmora ter čas upravičenih odsotnosti z dela v skladu z zakonom in kolektivno pogodbo oziroma splošnim aktom.

Polni delovni čas po zakonu ne sme biti daljši od 40 ur na teden. Z zakonom oziroma s kolektivno pogodbo se lahko določi kot polni delovni čas delovni čas, ki je krajši od 40 ur na teden, vendar ne manj kot 36 ur na teden.

Nadurno delo lahko po Zakonu o delovnih razmerjih traja največ 8 ur na teden, največ 20 ur na mesec in največ 180 ur na leto. Delovni dan lahko traja največ deset ur. Dnevna, tedenska in mesečna časovna omejitev se lahko upošteva kot povprečna omejitev v obdobju, določenem z zakonom ali kolektivno pogodbo, ki ne sme biti daljše od šestih mesecev. Vendar pa lahko traja nadurno delo s soglasjem delavca tudi preko zgoraj navedene letne časovne omejitve, vendar skupaj največ 230 ur na leto.

Dandanes postaja dolžina delovnega časa zelo vroča tema, tako v Sloveniji kot tudi v EU. Vsi bi radi malo delali, imeli veliko časa in bili zato dobro plačani. Vendar sodobna družba stremi k drugačnim navadam (Pestotnik, 2007). Nekatere evropske države so delovni čas skrajšale, vendar na dolgi rok ni bilo zelenih rezultatov.

V času pred Marxom je delovno prebivalstvo delalo od zore do mraka, kapitalizem je nato v začetnih obdobjih ponekod celo podaljšal dnevni in tedenski delovni čas, kasneje pa je z velikim povečanjem produktivnosti dela pripomogel k skrajševanju delovnega časa na današnje sorazmerno nizke vrednosti v razvitem svetu. Tedenski delovni čas se je v večini razvitih držav v prvi polovici dvajsetega stoletja še zniževal, nakar se je v zadnjih desetletjih ustalil na okoli štirideset ur na teden (8 ur na dan).

Letni delovni čas je najvišji v Veliki Britaniji (1900 ur) in na Irskem (1800 ur), najnižji pa na Nizozemskem (1790 ur), v Belgiji (1740 ur) in na Švedskem (1500 ur). Francija se po skrajšanem delovniku znajde s 1600 urami na leto precej nizko. Na svetovni ravni pa je letni delovni čas najvišji na Japonskem (več kot 2100 ur) in nekoliko nižji v ZDA (1800 ur) (Gorenc, 2000). Do razlik prihaja zaradi dolžine letnega dopusta, zaradi vrednot in zaradi drugačnih zakonov in politik v državah (Pestotnik, 2007).

Normalni delovni čas je čas, v katerem je delavec na razpolago za delo. Določajo ga kolektivne in individualne pogodbe ter zakoni. *Običajni delovni čas* pa je čas, v katerem je delavec na razpolago za delo v tipičnem delovnem tednu. Izračuna se kot tedensko povprečje delovnih ur v daljšem obdobju. Zajema pa tudi produktivni in neproduktivni čas na delovnem mestu. *Dejanski delovni čas* je tisti čas, v katerem je bil delavec na razpolago za delo v določenem

tednu. *Nadure* so delovne ure, ki presegajo normalni delovni čas in so zakonsko določene. *Produktivni delovni čas* je čas, ki je uporabljen za neposredno opravljanje produktivnih delovnih nalog. *Neproduktivni delovni čas* na delovnem mestu pa je tisti čas, ko se čaka na stranke, na material, čas zastojev zaradi izpada električne energije, priprava in čiščenje delovnih orodij (Mata-Greenwood, 1992, str. 141).

7 SKRAJŠEVANJE DELOVNEGA ČASA

7.1 VIŠJA PRODUKTIVNOST IN SKRAJŠEVANJE DELOVNEGA ČASA

V sodobni industrijski družbi smo priča dolgoročnemu trendu skrajševanja delovnega časa predvsem zaradi tehnološkega napredka in hitre rasti produktivnosti. Skrajševanje delovnega tedna ima po raziskavah strokovnjakov s področja psihologije dela mnoge pozitivne učinke. Izboljšalo naj bi se zdravstveno stanje, počutje ter delavne navade zaposlenih v industrijski proizvodnji. V pričujočem raziskovalnem delu sem se s skrajševanjem delovnega časa ukvarjal z vidika procesov akumulacije kapitala.

Trend zmanjševanja je bil v Evropi vseskozi najizrazitejši, kar je privedlo do razlik v dolžini delovnega časa med najrazvitejšimi evropskimi in drugimi razvitimi državami. Skrajševanje pa ni potekalo le v obliki skrajševanja delovnika, ampak tudi zaradi podaljševanja letnega dopusta, dopusta za nego družinskih članov ter zaradi pravice do plačanega bolniškega dopusta (Malačič, 2004, str. 8).

Tabela 1: Povprečni delovni teden v industrijski proizvodnji, 1995-2005 (v urah).

Države	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
AT	36,1	36,6	36,9	35,8	36,7	36,6	36,5	36,8	36,9	35,5	35,2
DK	31,5	31,6	31,6	31,6	31,6	31,6	31,7	31,7	31,7	31,7	31,7
FR	40,2	40,0	39,9	39,8	39,6	38,6	37,9	37,4	36,1	36,7	36,2
DE	38,6	37,6	37,5	37,7	37,5	37,9	37,8	37,6	37,7	37,6	37,5
IE	40,4	40,8	40,6	40,2	39,9	39,5	39,6	39,4	39,2	39,1	39,0
IT	40,7	40,5	40,5	40,5	40,6	40,5	40,5	39,4	39,2	40,5	40,5
SE	37,6	37,3	38,2	38,2	38,3	38,2	38,2	37,9	37,5	37,5	37,3
UK	42,2	41,9	42,0	41,8	41,4	41,4	41,3	41,0	41,0	40,9	40,8
CZ	40,4	40,5	40,9	40,8	41,0	40,7	40,7	40,7	40,7	40,6	40,6
HU	36,8	37,0	37,2	37,2	37,4	37,4	36,8	36,8	37,0	37,6	37,7
SK	35,2	35,2	34,5	34,7	35,2	35,5	35,7	34,5	34,2	35,5	35,5
SI	40,7	40,4	40,1	40,4	40,5	40,3	34,9	36,0	36,7	36,1	35,2

Vir: Euromonitor, 2006.

V Tabeli 1 lahko opazimo trend skrajševanja delovnega časa. V Sloveniji je imel v letu 1995 povprečni delovni teden v industrijski proizvodnji 40,7 ur, nato se je vsako leto povprečni delovni teden počasi zmanjševal in tako leta 2005 imel 35,2 ur, kar kaže na razliko. Tudi v Franciji se je delovni teden počasi skrajševal, v letu 1995 je imel povprečni delovni teden 40,2 ur, deset let pozneje pa 36,2 ur. Le na Danskem, Češkem in Slovaškem se je v obdobju od leta 1955 do leta 2005 povprečni delovni teden za malo podaljšal.

Tabela 2: Povprečni delovni teden v storitvenih dejavnostih, 1995-2005 (v urah).

Države	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
AT	35,4	35,9	36,0	35,3	35,5	35,4	35,3	35,4	35,8	34,2	33,9
DK	31,5	31,6	31,6	31,6	31,6	31,6	31,7	31,7	31,7	31,7	31,7
FR	39,9	39,9	39,8	39,7	39,6	36,9	38,3	37,7	36,6	37,0	37,1
DE	38,5	38,1	38,0	38,1	38,1	38,3	38,2	37,9	38,0	37,9	37,9
IE	38,6	38,9	38,3	37,7	37,1	37,1	37,1	36,8	36,5	36,3	36,1
IT	39,4	39,2	39,3	39,3	39,2	39,1	39,1	38,2	38,1	39,0	38,9
SE	36,4	36,4	36,5	36,4	36,7	36,9	36,8	36,4	36,0	35,9	35,6
UK	40,3	40,2	40,2	40,2	39,9	39,8	39,8	39,8	39,7	39,6	39,6
CZ	40,4	40,4	40,7	40,7	40,8	40,5	40,5	40,6	40,6	40,5	40,5
HU	36,6	36,9	37,1	37,1	37,3	37,3	36,7	36,8	36,9	37,6	37,7
SK	36,9	36,9	36,3	36,4	36,5	36,5	36,7	35,5	34,5	35,3	35,0
SI	40,7	40,4	40,3	40,4	40,4	40,5	35,1	36,3	36,7	36,0	35,0

Vir: Euromonitor, 2006.

V Tabeli 2 lahko vidimo, kako se je gibal povprečni delovni teden v storitvenih dejavnostih med leti 1995 in 2005. V analizo je vključenih le nekaj držav EU, ki predstavljajo razvite kot tudi malo manj razvite države. V skoraj vseh državah na Tabeli 2 se je v zadnjem desetletju povprečni delovni teden skrajševal, kar kaže na trend skrajševanja delovnega časa. Če pogledamo Slovenijo, lahko opazimo kar veliko razliko. Tudi pri razvitih državah kot sta Francija in Velika Britanija opazimo postopno skrajševanje delovnega tedna. V letu 1995 je imel povprečni delovni teden v Franciji 39,9 ur, leta 2005 pa 37,1, medtem ko je bila v Veliki Britaniji razlika v skrajševanju manjša, in sicer v letu 1995 40,3 ur, v letu 2005 pa 39,6 ur.

Če primerjamo Tabeli 1 in 2 lahko ugotovimo, da je povprečni delovni teden daljši v industrijski proizvodnji kot pa v storitvenih dejavnostih. To je bilo tudi za pričakovati, saj je vsem znano, da ljudje v proizvodnji delajo veliko več (med vikendi in prazniki ter velikokrat tudi v treh izmenah).

Skrajševanje delovnega časa v sodobnih industrijskih družbah je zatorej posledica čedalje višje družbene produktivnosti, ki jo povzročajo nadaljnji procesi akumulacije kapitala (razširjena reprodukcija). Razširjena (profitno motivirana) reprodukcija nadalje ustvarja akumulacijo kapitala.

To ob povečanih vlaganjih proizvajalcev v sodobno tehnologijo (stalni kapital), pomeni relativno zmanjšanje na eni in absolutno povečanje povpraševanja po delovni sili na drugi strani. Akumulacija poteka dalje, raven družbene produktivnosti dela je vse višja.

8 SKLEP

V razmerah skrajševanja delovnega časa podjetje ne zaposluje novih delavcev; povpraševanje, ki je posledica akumulacije se namreč poveča zgolj v absolutnem in ne v relativnem obsegu. Družbene potrebe so vse večje, akumulacija zahteva vse večje število novo zaposlenih delavcev. Ugotovimo, da je navedeno dejstvo značilno za akumulacijo v kapitalizmu, kar v Sklepu nadalje razširimo.

Skrajševanje delovnega časa lahko tako razumemo kot ukrep, ki je sorazmeren poteku kapitalistične akumulacije kapitala. Pravzaprav bi lahko skrajševanja delovnega časa opisali kot stranski kratkoročni izkoristek akumulacije kapitala, ki je v splošnem obsegu pogojen s potrebno visoko družbeno produktivnostjo.

Skrajševanje delovnega časa kot tako ne zmanjšuje brezposelnosti. Nova delovna mesta z absolutnim povečevanjem povpraševanja po delovni sili ustvarja akumulacija in ne skrajševanje delovnega časa.

S skrajševanjem delovnega časa ni možno regulirati nadaljnjega poteka akumulacije. Višina plač v primeru skrajševanja delovnega časa ostanejo nespremenjena (razmerje med stalnim in spremenljivim kapitalom še vedno narašča).

Ugotovili smo, da zato le s težka govorimo o »ukrepu«, ki bi na dolgi rok spreminjal, usmerjal in reguliral zagon kapitalistične akumulacije. Na prvi pogled se zdi, da je skrajševanje delovnega časa poleg nekaterih neposrednih ugodnosti za delavce, ki jih prinaša tudi sredstvo aktivne politike zaposlovanja. Temu seveda ni tako. Kapitalistično življe v razmerah medsebojne konkurence nadalje oplaja kapital in ustvarja pogoje visoke družbene produktivnosti. Primat ima v tem primeru akumulacija kapitala.

Trend skrajševanja delovnega časa, ki smo mu priča v sodobnih, razvitih industrijskih družbah, na področju zaposlovanja in regulacije akumulativne, razširjene reprodukcije ne predstavlja bistvene spremembe.

Akumulacija kapitala v sodobnih industrijskih družbah poteka nemoteno; z velikostjo že delujočega družbenega kapitala, s stopnjo njegove rasti, z večanjem obsega produkcije se širi tudi obseg v katerem kapital ustvarja nova delovna mesta, zaposlitvene možnosti pa se z razvojem kapitalizma (robotizacija in mehanizacija) relativno zožujejo.

9 POVZETEK

Trend skrajševanja delovnega časa je danes splošno prisoten pojav, razširjen v večini razvitih držav. Spremembe so se dotaknile tako industrijske proizvodnje kot tudi sektorja storitvenih dejavnosti. Skrajševanje delovnega časa (skrajševanje delovnega tedna) je večini ljudi poznano predvsem po ugodnostih, ki jih delavci občutijo zaradi manjše delovne obremenitve. V splošnem je skrajševanje delovnega časa priljubljen, po mnenju nekaterih strokovnjakov tudi uspešen trend, po drugi strani pa se je mnogokateri poskus uvajanja skrajšanega delovnega časa končal z inflacijo in povečanim obsegom nadurnega dela. Temeljni pogoj, ki nasploh omogoča potek skrajševanja delovnega časa je višja družbena produktivnost. Faktorje družbene produktivnosti dela sem v teoretičnem delu obravnaval skupaj s procesi razširjene reprodukcije, ki v razmerah nagle avtomatizacije in robotizacije produkcijskih procesov, nadalje ustvarja vse večjo akumulacijo kapitala.

Namen raziskovalnega dela je bil v prvi vrsti ugotoviti kaj skrajševanje delovnega časa na makroekonomski ravni pomeni za nadaljnje reprodukcijske procese, regulacijo poteka akumulacije, brezposelnost, višino plač. Na prvi pogled se zdi, da je skrajševanje delovnega časa poleg nekaterih neposrednih ugodnosti za delavce, ki jih prinaša tudi sredstvo aktivne politike zaposlovanja. Temu seveda ni tako. Nova delovna mesta z absolutnim povečanjem povpraševanja po delovni sili ustvarja akumulacija kapitala. Prišel sem do zaključka, da trend skrajševanja delovnega časa v nobenem pogledu ne regulira poteka akumulacije, ki skozi razširjeno družbeno reprodukcijo nadalje prispeva k vse višji družbeni produktivnosti dela.

10 ZAHVALA

Zahvala mentorju mag. Ivanu Jovanu in somentorju prof. Ivanu Blazinšku za vso pomoč, podporo in nasvete pri izdelavi raziskovalne naloge. Posebna zahvala gospe Martini Omladič za strokovne nasvete pri izdelavi raziskovalnega dela. Zahvaljujem se tudi knjižnici Šolskega centra Velenje in Knjižnici Velenje. Zahvala prof. Alenki Šalej, za jezikovni pregled besedila. Predvsem pa se zahvaljujem tudi moji družini, ki mi je ves čas stala ob strani in mi omogočila izvedbo projekta raziskovalne naloge.

Brez vas mi ne bi uspelo.

11 VIRI IN LITERATURA

1. Gorenc Tanja: Brezposelnost in skrajševanje delavnika v Franciji. Diplomsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2000. 39 str.
2. Marx, K. 1961. Kapital 1. zvezek. Cankarjeva založba, Ljubljana.
3. Marx, K. 1981. Očrti kritike politične ekonomije (Prvi osnutek) 1857 –1858 (iz poglavja o denarju). Slovenska akademija znanosti in umetnosti znanstvenoraziskovalni center, Inštitut za marksistične študije, Ljubljana.
4. Mata-Greenwood Angela: An Integrated Framework for the Measurement of Working
5. Merhar, V. 1988. Osnove politične ekonomije. Priročnik. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
6. Močnik, R. Trg delovne sile in sestava delavskega razreda. Teorija in praksa: januar 2011, letnik 48, str. 178–205.
7. Pestotnik, B. 2007. Delovni čas v razvitih državah: je na vidiku sprememba trenda? Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani. Ekonomska fakulteta, Ljubljana.
8. Stojanovič, T. 2005. Pravice brezposelnih v Sloveniji. Diplomsko delo. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
9. Svetlik, I., Verša, D. (2002). Skrajševanje delovnega časa. V I. Svetlik, J. Glazer, A. Kajzer, M. Trbanc (ur.), Politika zaposlovanja (str. 118 – 144). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
10. Za inovativnimi pristopi pri skrajševanju delovnika se skrivajo tudi pasti (2020, 19. avgust). STA.
11. Zakon o delovnih razmerjih. (2007). Uradni list RS, št. 103/07.
12. Črtalič, K. (2016). Usklajevanje poklicnega in zasebnega življenja – Krajšanje delovnega časa. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.